

Waardevol en sociaal

Brief over waarden voor het katholiek onderwijs in Nederland

Een belangrijke drijfveer voor veel leerkrachten en docenten is dat ze willen bijdragen aan de persoonlijke ontwikkeling van hun leerlingen. Daarbij gaat het hen om veel meer dan dat ze later een goede positie op de arbeidsmarkt kunnen verwerven. Het gaat erom dat ze als goede mensen een waardevolle bijdrage leveren aan de samenleving.

Heel de mens

Van katholiek onderwijs wordt vaak gezegd dat het zich richt op 'heel de mens'. In de brochure van een middelbare school die haar onderwijs baseert op de Ignatiaanse pedagogiek (ontwikkeld door de Jezuïeten) wordt dit als volgt uitgelegd:

“ Het onderwijs is gericht op uitgroei en rijping van 'heel de mens', niet alleen op kennisverwerving maar ook op de ontplooiing van de affectieve, motorische, creatieve, intuïtieve, sociale en religieuze vermogens.

Het lijkt misschien een open deur om leerlingen als 'hele mensen' te beschouwen en te proberen recht te doen aan alle talenten die ze in aanleg hebben. In de praktijk kan dat een hele opgave blijken: in lesgroepen van dertig leerlingen (of meer) met leerlingen die vanwege specifieke

uitdagingen veel aandacht nodig hebben in het kader van passend onderwijs, met lesdoelen die moeten worden gehaald en een lijvige registratie die dient te worden bijgehouden.

Van de leerkracht en de leraar vraagt het een houding van empathie en betrokkenheid, van echte belangstelling. Voor leerlingen kan het veel uitmaken, wanneer ze als een 'heel mens' worden gezien en aangesproken. Zo kunnen ze zichzelf beter leren kennen en worden ze gesterkt in hun gevoel van eigenwaarde. Het maakt nogal wat uit, of je alleen gezien wordt als het kind met dyslexie, een leerachterstand of gedragsproblemen of dat je, zoals iedereen, je eigen gebreken hebt en toch mag zijn wie je als mens bent. Dat maakt verschil.

Gespreksvragen

- ▶ Neem een leerling in gedachten en beschrijf hem/haar voor je collega's als 'heel de mens' die hij/zij is.
- ▶ Hoe kijk je naar de benadering van de leerling als 'heel de mens' in je lespraktijk? Wat maakt het uit?
- ▶ Hoe help je op school de leerlingen om zich fysiek, sociaal, ethisch, spiritueel en religieus te ontwikkelen?

Waardevast vanaf het begin

In het katholieke sociale denken is de menselijke waardigheid één van de belangrijkste uitgangspunten. Hiermee wordt bedoeld dat elke mens vanaf het begin van zijn leven een onvervreembare waardigheid heeft, die niet afhangt van status of van het oordeel van andere mensen. Die waardigheid heeft ermee te maken dat (gelovig gesproken) de mens is geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. In elke mens kun je iets van God zien. Als je op die manier naar elkaar kijkt, kan de een niet meer waard zijn dan de ander: allebei ben je een geschenk. Als je je daarvan bewust bent, kijk je anders naar elkaar. Paus Franciscus zei in augustus 2020 in een toespraak over geloof en menselijke waardigheid. ▶

“ Zo benadert de gelovige, vanuit een visie op de naaste als een broeder en niet als een vreemdeling, hem met medelijden en inleving, niet met minachting of vijandigheid.

? Gespreksvragen

- ▶ Hoe belangrijk zijn prestaties in de beleving van leerlingen? Beïnvloedt de prestatie- en resultaatgerichtheid, kenmerkend voor het huidige onderwijsklimaat, de manier waarop ze naar elkaar kijken?
- ▶ Hoe ga je hiermee om?
- ▶ Welke rol kan de gedachte van de aangeboren waardigheid spelen als er in de diversiteit van de school (die een afspiegeling is van de samenleving) spanningen ontstaan tussen leerlingen onderling of tussen leerlingen en docenten? Of als er sprake is van polarisatie of van radicale standpunten?

▶ Toegepast op het leven van de school, kan het gegeven van onvervreembare waardigheid inspirerend zijn. Want de menselijke waardigheid staat los van prestaties, van resultaten, van schooltype en van Cito-scores. Zij staat ook los van verschillen in sociale, culturele en religieuze achtergrond.

Dit bewustzijn kan tegenwicht geven in situaties waarin mensen elkaar niet als gelijkwaardig beschouwen of behandelen.

Solidariteit

Zorg voor de ander is een houding, die in het DNA van de meeste onderwijsorganisaties zit. Veel leerkrachten en docenten willen bijdragen aan de ontwikkeling van leerlingen, ook en misschien zelfs vooral als er factoren zijn waardoor dit proces wordt gehinderd of verstoord, omdat leerlingen iets moeilijks met zich meedragen. Veel mensen die werkzaam zijn in het onderwijs hebben oog hiervoor en proberen de kinderen en jongeren die aan hun zorg zijn toevertrouwd te helpen.

Zorgzaamheid voor anderen wordt in het christelijk geloof als een grondhouding gezien, geïnspireerd door de Bijbel en met name door de persoon van Jezus Christus. Jezus liet als leraar zijn leerlingen ontdekken waarom barmhartigheid belangrijk is. We zouden in dat opzicht kunnen spreken van een ‘pedagogie’ van Jezus. Barmhartigheid begint met empathie, het aanvoelen wat de andere mens nodig heeft om te leven en te groeien.

Onder andere in de Bergrede noemt Jezus voorbeelden die ook voor ons actueel en toepasbaar zijn. Deze voorbeelden worden ‘werken van barmhartigheid’ genoemd: eten, drinken en kleding geven aan mensen die gebrek lijden, vreemdelingen opnemen, zieken en gevangenen bezoeken en doden begraven. In onze tijd kan de Voedselbank gezien worden als een werk van barmhartigheid, maar ook de diverse manieren waarop wij ons kunnen inzetten voor een ander.

Barmhartigheid behoort tot het hart van het katholiek geloof, omdat God aandacht en zorg heeft voor wie klein en kwetsbaar of achtergesteld zijn.

Gespreksvragen

- ▶ Wat zijn voor jou de diepere drijfveren om leerlingen te helpen?
- ▶ Welke verhalen helpen jou of je leerlingen meer oog te krijgen voor de kwetsbare medemens?
- ▶ Lees het verhaal van barmhartige Samaritaan uit het Evangelie van [Lucas \(10,25-37\)](#) en bespreek samen wat Jezus met dit verhaal zijn gesprekspartner wil zeggen.

Barmhartigheid in de praktijk

Binnen de gemeenschap van de school doen zich situaties voor waarin barmhartigheid geboden is. Zo is armoede in gezinnen vaak een verborgen gegeven waardoor leerlingen niet kunnen meedoen met de anderen en zorgen hebben, die niet bij hun leeftijd passen. Sommige schoolbesturen hebben een medewerker armoede in dienst, die in nauwe samenwerking met de gemeente en lokale hulporganisaties de gezinnen die dat nodig hebben proberen te ondersteunen.

Een ander voorbeeld: recent onderzoek toont aan dat depressiviteit onder jongeren is toegenomen. Leraren zijn vaak een van de eersten die hiervan de signalen zien. De vriendelijke aandacht die zij geven en de gesprekken die er soms zijn, kunnen voor leerlingen een grote steun zijn. Daarnaast zijn er op school vertrouwenspersonen en begeleidingsteams bij wie leerlingen terecht kunnen.

Een derde voorbeeld gaat over het ‘opnemen van de vreemdeling’ als werk van

barmhartigheid. De laatste jaren is het herhaaldelijk voorgekomen dat er een stroom vluchtelingen naar Nederland is gekomen – en vanzelfsprekend ook naar de scholen. De bereidheid om leerlingen gastvrij te verwelkomen in de gemeenschap van de school is groot gebleken.

De betrokkenheid van mensen in het onderwijs beperkt zich overigens niet tot de eigen kring. Scholen zetten zich in voor projecten en acties voor mensen in nood, in de Vastentijd en daarbuiten. De praktische uitwerking bestaat vaak uit fondsenwerving, inzamelingsacties of sponsorlopen die ondersteuning bieden aan concrete doelen en resultaten. Dat kan in hun directe omgeving zijn maar ook ver weg in landen en gebieden waar mensen het niet zo getroffen hebben met de (basis-) voorzieningen in hun leven: water en voedsel, gezondheidszorg en onderwijs. Op deze manier draagt het onderwijs zowel dichtbij als ver weg bij aan een meer rechtvaardige samenleving.

Gespreksvragen

- ▶ Welke van je leerlingen hebben meer aandacht en zorg nodig?
- ▶ Op welke manieren breng je op school barmhartigheid in de praktijk, alleen of samen met anderen?

Katholiek sociaal denken

In het katholiek geloof leeft sterk de hoop op een betere en rechtvaardiger wereld, waarin elke mens waardig leven kan. Jezus Christus spreekt van het ‘Koninkrijk van God’, een nieuwe toekomst waarin geen onrecht meer is, geen oorlog, geen pijn en geen verdriet. Daar blijven we op hopen en tegelijk kunnen we eraan bijdragen onze samenleving zo in te richten dat iedereen in waardigheid en vrede leven kan.

“ Vanaf het einde van de 19e eeuw is het katholiek sociaal denken ontwikkeld, als reactie op ingrijpende maatschappelijke ontwikkelingen, waardoor mensen in de verdrukking kwamen en waarvoor wij een gezamenlijke verantwoordelijkheid dragen. In 1891 schreef paus Leo XIII een pauselijke brief, de encycliek Rerum Novarum, in reactie op de gevolgen van de industriële revolutie. Tot op de dag van vandaag wordt het katholiek sociaal denken (ook wel de ‘sociale leer van de kerk’ genoemd) verder ontwikkeld en uitgediept.

Het katholiek sociaal denken richt zich op de onderlinge verhoudingen in de maatschappij en noemt daarbij als belangrijkste kernbegrippen: de onvervreembare waardigheid van de mens, solidariteit, het algemeen welzijn en subsidiariteit.

Subsidiariteit betekent dat taken en verantwoordelijkheden op een zo laag mogelijk niveau in de samenleving worden neergelegd zodat de eigen verantwoordelijkheid en doelgericht handelen gegarandeerd worden. Ook op het niveau van de gemeenschap van de school kan subsidiariteit worden nagestreefd.

In 2015 heeft paus Franciscus in zijn brief Laudato Si aandacht gevraagd voor het milieu, de gezondheid van onze aarde, die hij ‘ons gemeenschappelijk huis’ noemt. Hij benadrukt dat naties en religies niet meer voor zichzelf alleen naar een oplossing moeten zoeken, maar dat een mondiale aanpak noodzakelijk is. Hij wijst op de verwevenheid van bevolkingsgroepen en de verstrekkende gevolgen van onze handelingen. De zorg voor onze leefomgeving gaat daarbij niet alleen over mensen, maar over al wat leeft, tot en met de kleinste levende organismen. Franciscus heeft

de zorg voor ons gemeenschappelijk huis uitgeroepen tot het achtste werk van barmhartigheid. In Laudato Si wijst hij op het belang van vorming, als het gaat om duurzaamheid. Het is essentieel dat kinderen en jongeren vanaf het begin vertrouwd raken met het besef, dat het uitmaakt hoe zij in hun dagelijks leven hiermee omgaan. Bewust en actief bezig zijn met het ‘groen maken’ van de school, kan een leerproces zijn dat een verschil maakt voor de leerlingen, voor nu en voor later.

Gespreksvragen

- ▶ Wat zijn de verwachtingen en de dromen van de leerlingen over hun toekomst?
- ▶ Hoe kijken zij naar het bredere perspectief van de samenleving en naar hun verantwoordelijkheid daarin?
- ▶ Is ‘duurzaamheid’ een thema, binnen je school? Hoe leeft dat?
- ▶ Zijn er andere maatschappelijke thema’s waar je als school bij betrokken bent? Op welke wijze?

Inzetten op verbinding

De onvervreembare waardigheid van een mens betekent niet dat de mens op een voetstuk wordt gezet of dat hij aan zichzelf genoeg heeft. Een mens leeft niet alleen voor zichzelf, hij wordt mens in relatie tot anderen. Mensen zijn sociale wezens, die verbonden zijn met en geholpen worden door anderen en niet zonder anderen kunnen.

“Vanuit katholiek perspectief moet iedere samenleving zoeken naar een goede balans tussen individu en gemeenschap. Het is veelbetekenend dat in het katholiek sociaal denken liever wordt gesproken over personalisme dan individualisme. Ieder mens is een unieke persoon, geschapen naar Gods beeld en gelijkenis. Maar de mens als persoon is geen los atoom. Integendeel, een mens komt pas tot echte uitbloei in verbondenheid met anderen en uiteindelijk met de Ander.”
- Mgr. dr. G.J.N. De Korte, *Katholiek onderwijs wil verbinden*

Op school worden de sociale vaardigheden ontwikkeld in de omgang met leeftijdsgenoten. Dat kan spannend zijn, voor kinderen en jongeren. Waar mensen in een groep samenwerken, zoals in een school, kan er een spanningsveld ontstaan tussen eigen belang en algemeen welzijn. Het is dan van belang dat de school een gemeenschap is, die uitstraalt dat elke leerling van waarde is en erbij hoort.

“Ontplooien en groeien doe je vooral in contact met anderen en het andere, met waardevolle bronnen van oriëntatie, en groeien gaat meestal langzaam.”
- Wil Derkse

Gemeenschap ontstaat wanneer de cultuur van de school gericht is op verbinding: in de omgangsvormen die worden afgesproken, in het taalgebruik en in de momenten waarop het leven van de school samen wordt gedeeld en gevierd. Katholieke scholen zijn daar goed in: vaak worden de gemeenschapszin en de sfeer in de school door ouders als argument genoemd om voor de school te kiezen.

De katholieke aandacht voor gemeenschap is ook van waarde voor het vak burgerschap: ‘burgers’ zijn niet enkel individuen, maar menselijke personen die in relatie staan tot andere mensen, tot eigen dorp of stad, tot de Nederlandse samenleving en tot de wereld en in relatie tot God. In de burgermaatschappij gaat het om algemeen welzijn en de participatie van alle burgers, om subsidiariteit en solidariteit.

Gespreksvragen

- ▶ Hoe is op jouw school de balans tussen individu en gemeenschap?
- ▶ Hoe stimuleer je verbinding en gemeenschapszin op school?
- ▶ Hoe onderhoud en versterk je de band tussen de school en de ouders van je leerlingen?

Colofon

Deze brief is geschreven door het Officium Educationis en uitgegeven door de Nederlandse Katholieke Schoolraad. Voor vragen kunt u zich wenden tot:

Secretariaat Rooms-Katholieke Kerk
Officium Educationis
Postbus 262
3740 AG Baarn